

УДК 339.5

ОЦІНКА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

О.М. Ільчук, кандидат економічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Показано динаміку державної підтримки сільськогосподарського виробництва та розподілу видатків Державного бюджету за окремими програмами розвитку галузей і підприємств. Визначено напрями підвищення її ефективності.

Постановка проблеми. Україна має потужні природні резерви для успішного сільськогосподарського виробництва – родючі землі, сприятливі кліматичні умови, багатий історичний досвід і працездатність населення. Частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті країни у 2013 р. становила 18%, а частка доданої вартості сільського, лісового та рибного господарства – 10,0% [1]. У сільському, лісовому та рибному господарстві було зайнято 17,5% населення, а питома вага найманих працівників у цій сфері становила 9,1% від загальної їх кількості.

Протягом 2000–2013 рр. виробництво валової продукції сільського господарства в Україні збільшилось на 67,5%. Значні зміни відбулися у співвідношенні обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Питома вага продукції рослинництва у валовій продукції збільшилась з 61,4% у 2000 р. до 69,6% у 2013 р. при відповідному зменшенні питомої ваги продукції тваринництва. Основною причиною цієї тенденції є нижча окупність витрат у тваринництві порівняно з галуззю рослинництва. Вартість продукції рослинництва за цей період збільшилась на 89,5%, продукції тваринництва – на 32,3% [1,2].

У зв'язку зі збільшенням обсягів запасів зерна та насіння олійних культур у світі в 2012–2014 рр. відбулося суттєве зниження світових цін на цю продукцію. Так, ціновий індекс FAO в річному вирахованні для зерна з 2011 по 2014 рр. знизився на 41,4 пунктів (на 17,2%) і для рослинної олії – на 60,9 пункти (на 23,9%) [3]. Зниження світових цін на зерно та насіння олійних культур негативно позначилося на ефективності їх виробництва, а також на фінансовому стані сільськогосподарських підприємств, ослабило інвестиційний інтерес до аграрного сектора в цілому. Реальний рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції 6–10% в аграрних підприємствах України не є достатнім для забезпечення розширеного відтворення. Через недостатній рівень фінансового забезпечення врожайність зернових і зернобобових культур та продуктивність корів в Україні майже в 2 рази нижчі ніж в країнах Західної Європи та Північної Америки. Обмежений ринок праці та відставання доходів сільського населення від доходів міських жителів супроводжується зростанням міграції із села найбільш активного населення, в основному молоді. Все це потребує науко-



вого обґрунтування адекватної державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні. Така підтримка включає видатки загального й спеціального фондів державного бюджету та спеціальні режими оподаткування аграріїв у вигляді фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) і спеціального механізму сплати податку на додану вартість (ПДВ).

Дані табл. 1 свідчать про збільшення величини державної підтримки сільського господарства протягом 2009–2013 рр. на 47,2%. Проте бюджетні дотації для виробників сільськогосподарської продукції зменшилися на 12,6%. Через запровадження спеціальних режимів та механізмів оподаткування сільськогосподарські виробники залучили для своєї діяльності значні

фінансові ресурси, обсяги яких протягом 2009–2013 рр. збільшилися на 71,2%. Частка витрат на фінансування послуг у сільському господарстві (організація і регулювання діяльності установ у системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду; підтримка діяльності, пов'язаної із забезпеченням рівня якості та стандартів харчової продукції; підготовка наукових кадрів і підвищення кваліфікації спеціалістів для агропромислового комплексу; боротьба зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, запобігання розповсюдженню збудників інфекційних хвороб тварин; підтримка діяльності сільськогосподарської дорадчої служби тощо) протягом 2009–2013 рр. у загальній сумі витрат на його підтримку становила

Таблиця 1. Обсяги підтримки сільського господарства у 2009–2013 роках, млн грн

Показник	Рік					2013 р. до 2009 р., %
	2009	2010	2011	2012	2013	
Підтримка виробників сільськогосподарської продукції, всього млн грн	10147,4	15225,3	15244,9	16190,1	16589,6	163,5
у т.ч. за рахунок: прямих бюджетних дотацій	934,7	1664,0	1472,6	798,7	816,8	87,4
спеціальних режимів та механізмів оподаткування	9213	13561,3	13772,3	15391,4	15772,8	171,2
Підтримка послуг у сільському господарстві: млн грн	5452,3	4148,0	6 539,2	7 206,8	6 376,8	117,0
% до загальної суми підтримки	35,0	21,4	30,0	30,8	27,8	X
Державна підтримка сільського господарства всього, млн грн	15599,7	19373,3	21784,1	23396,9	22966,3	147,2
у т.ч. з розрахунку на 1 га посівних площ, грн	578,0	718,9	787,3	841,6	810,7	140,3
Відсоток державної підтримки сільського господарства у валовій продукції, %	10,1	10,2	8,6	9,3	8,8	X

Джерело: розроблено автором за даними [1,2,4]

близько 30% і майже не змінювалася. Відсоток державної підтримки сільського господарства в її валовій продукції за цей період зменшився з 10,1% до 8,8%. Державна підтримка сільського господарства з розрахунку на 1 га посівних площ збільшилась на 40,3%.

Бюджетне фінансування галузі тваринництва і рослинництва протягом 2011–2013 рр. здійснювалося в межах кількох найважливіших програм (табл. 2).

Дані таблиці 2 свідчать про недофінансування вказаних програм у 2011 р. на 66,3%, у 2012 р. – на 68,9 і у 2013 р. – на 3,5%. Програми

2801190 «Селекція в тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу», 2801210 «Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва» та 2801220 «Селекція в рослинництві» було реалізовано лише у 2011 р. і профінансовано відповідно на 77,9, 32,1 та 99,0%.

Програма 2801180 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» передбачає державну підтримку закупівлі племінних нетелей та корів, вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу, з

Таблиця 2. Виконання показників розподілу видатків Державного бюджету України по окремих програмах підтримки розвитку тваринництва і рослинництва за 2011-2013 рр., млн грн

Код бюджетної класифікації	Програма	2011 р.		2012 р.		2013 р.	
		план	факт	план	факт	план	факт
2801180	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	636,1	629,8	827,4	247,4	96,8	1,0
2801190	Селекція в тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу	56,6	44,1	0,0	0,0	0,0	0,0
2801200	Заходи по боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, запобігання розповсюдженню збудників інфекційних хвороб тварин	20,9	20,4	34,0	33,6	25,5	24,7
2801210	Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва	100,0	32,1	0,0	0,0	0,0	0,0
2801220	Селекція в рослинництві	30,0	29,7	0,0	0,0	0,0	0,0
2801350	Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	655,0	327,1	1075,0	309,2	100,0	94,8
2801540	Державна підтримка галузі тваринництва	2030,0	107,5	732,0	238,9	650,0	721,0
Разом по програмах		3528,6	1190,7	2668,4	829,1	872,3	841,5

Джерело: розроблено автором за даними Рахункової палати України [5]



наступною їх реалізацією сільськогосподарським підприємствам на умовах фінансового лізингу, здійснення фінансової підтримки агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів, страхування сільськогосподарської продукції. У 2011 р. заходи по даній програмі було профінансовано на 99,0%, у 2012 р. – на 29,9 і в 2013 р. – на 1,03%.

У межах програми 2801200 «Заходи по боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, запобігання розповсюдженню збудників інфекційних хвороб тварин» здійснювалось фінансування заходів щодо запобігання поширенню, локалізації та ліквідації особливо небезпечних шкідників та збудників хвороб сільськогосподарських рослин шляхом часткової оплати витрат, які пов'язані з обробкою посівів, насаджень, складських приміщень та інших об'єктів хімічними та біологічними засобами, з виробництвом біологічних засобів захисту рослин, які безоплатно передаються сільськогосподарським підприємствам. Фінансування заходів за цією програмою здійснювалось майже по плану: у 2011 р. – на 97,6 %, у 2012 р. – на 98,9, у 2013 р. – на 96,9%.

У межах програми 2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградарства та ягідників і нагляд за ними» здійснюється: закладення нових виноградарств, садів, ягідників, хмільників; будівництво краплинного зрошення; спорудження шпалер для виноградарства і садів, проводяться роботи з догляду за садами, виноградарствами і хмільниками; будівництво холодильників із регульованим газовим середовищем; проводяться наукові дослідження у сфері виноградарства, садівництва та хмелярства. У 2011 р. на виконання заходів по програмі було виділено 327,1 млн грн або 50,0% від запланованих коштів, а у 2012 р. програму було профінансовано на 28,8%, у 2013 р. – на 94,8%.

Програма 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» була профінансована у 2011 р. на 5,3%, у 2012 р. – на 32,6%. Проте у 2013 р. на реалізацію програми було витрачено на 71,0 млн грн більше коштів ніж передбачалося планом.

Переважну частину коштів державної підтримки одержують сільськогосподарські підприємства (табл. 3).

Дані таблиці 3 свідчить про збільшення обсягів державної фінансової підтримки діяльності сільськогосподарських підприємств протягом 2011–2013 рр. За цей період загальна сума підтримки зросла майже у 2,9 рази, у т. ч. отримано коштів за рахунок податку на додану вартість у 2,8 рази більше при зменшенні коштів за рахунок бюджетних дотацій на 48,3%. У 2009–2011 рр. більша частина коштів, які одержували підприємства за рахунок бюджетних дотацій виділялись на здешевлення кредитів та закупівлю матеріально-технічних ресурсів. У 2012–2013 рр. переважна частина коштів виділялася на реалізацію заходів із розвитку тваринництва. З коштів, отриманих за рахунок податку на додану вартість, більша частина (75–65%) виділялись для підтримки виробництва продукції рослинництва, решта – для розвитку тваринництва. На 1 га посівної площі та багаторічних насаджень у 2013 р. одержано 374,6 грн державної підтримки.

Сума коштів державної підтримки сільськогосподарськими підприємствами у розрахунку на 1000 грн валової продукції сільського господарства зросла протягом 2009–2013 рр. на 60,8%, що свідчить про більші темпи зростання обсягів державної підтримки порівняно з темпами зростання обсягів валової продукції в суб'єктах господарювання.

Державну підтримку в Україні одержують сільськогосподарські підприємства всіх організаційно-правових форм господарювання. Проте результати досліджень свідчать, що протягом 2011–2013 рр. фер-

мерським господарствам було приділено меншу увагу порівняно з іншими підприємствами. Так, якщо у 2009 р. на 1 га посівної площі фермерські господарства одержали 175,88 грн державної підтримки, а інші сільськогосподарські підприємства 167,43 грн, то у 2013 р. відповідно 205,74 грн і 417,86 грн державної підтримки [4].

Більше половини (60,0%) коштів державної підтримки із загальної суми в 2013 р. сільськогосподарські підприємства одержали на виробництво продукції рослинництва. Проте ці кошти по регіонах України розподіляються нерівномірно. Найменші суми коштів державної підтримки на виробництво продукції рослинництва, як із загальної суми так і в розрахунку

на 1 га посівної площі (2,23 грн), одержали сільськогосподарські підприємства Волинської області, а найбільші – Рівненської (592,83 грн), Миколаївської (481,92 грн), Харківської (365,44 грн) та Херсонської (329,24 грн) областей.

Кошти державної підтримки на виробництво продукції рослинництва сільськогосподарські підприємства використовують як додаткове джерело обігових коштів та інвестицій в основний капітал. Тому, якщо їх розглядати як додатковий прибуток при визначенні рівня рентабельності виробництва продукції, то величина цих коштів суттєво впливає на його значення. Так, рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва в підприємствах

Таблиця 3. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств* в 2009-2013 рр.

Показник	Рік					2013 р. до 2009 р, %
	2009	2010	2011	2012	2013	
Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій, всього млн. грн.	738,5	1316,0	729,3	742,0	381,9	51,7
У т.ч.: для підтримки виробництва продукції рослинництва	211,7	465,5	230,7	184,2	56,7	26,8
для розвитку тваринництва	204,5	269,5	101,1	437	241,7	118,2
для здійснення заходів з відтворення водних ресурсів	0,1	0,1	0	0	0,1	100,0
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	322,2	580,9	397,5	120,8	83,4	25,9
Отримано коштів за рахунок податку на додану вартість, млн грн	2539,6	3292,1	3598,6	6232,1	7096,1	279,4
У т.ч.: для підтримки виробництва продукції рослинництва	1547,2	1790,2	2780,5	4321,4	4519,2	292,1
для розвитку тваринництва	992,4	1501,9	818,1	1910,7	2576,9	259,7
Усього отримано коштів, млн. грн	3278,1	4608,1	4327,9	6974,1	7478,0	228,1
Отримано коштів на 1 га посівної площі та багаторічних насаджень, грн	169,1	240,5	220,1	354,9	374,6	221,6
Отримано коштів на 1000 грн валової продукції, грн	34,0	49,0	35,8	61,7	54,7	160,8

* з врахуванням фермерських господарств
Джерело: розроблено автором за даними [4]



Рівненської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей, при урахуванні коштів підтримки зростає на 8–10 відсоткових пунктів.

Результати досліджень свідчать, що із 8597 сільськогосподарських підприємств, які виробляли продукцію рослинництва і звітували за формою 50-сг, лише 3620 або 42,1% одержали у 2013 р. кошти державної підтримки. Більшу частину загальної суми коштів, як і в розрахунку на 1 га посівної площі, одержали підприємства, які мали до 4000 га зібраної площі. Великі за розміром площі підприємства одержали меншу частину коштів на розвиток галузі рослинництва.

Кошти на підтримку розвитку тваринництва сільськогосподарських підприємств по регіонах України розподіляються також нерівномірно. Найменші суми коштів державної підтримки на виробництво продукції тваринництва у розрахунку на 1000 грн виручки одержали у 2013 р. сільськогосподарські підприємства Закарпатської (17,36 грн) та Івано-Франківської (3,93 грн) областей, а найбільші – Хмельницької (447,25 грн), Запорізької (223,61 грн), Дніпропетровської (162,76 грн) та Донецької (99,41) областей.

Ефективність використання цих коштів у значній мірі залежить від їх розподілу по окремих підприємствах. Результати досліджень свідчать, що із 1947 сільськогосподарських підприємств, які виробляли молоко і звітували за формою 50-сг, 1399 або 71,9% одержали у 2013 р. кошти державної підтримки. Більшу частину коштів із загальної суми підтримки одержали підприємства, які мали поголів'я корів від 300 до 600 корів. Ці підприємства одержали у розрахунку на 1 корову в середньому 51439,4 грн державної підтримки, що забезпечило зростання рівня рентабельності виробництва молока з 17,8% до 56,4% (з урахуванням коштів підтримки). Значні суми

державних коштів на виробництво молока (1767,2 грн на корову) одержали також підприємства, які мали понад 600 корів. Найменшу державну підтримку (684,4 грн на корову) одержали підприємства, які мали на фермах до 100 корів.

Аналогічна ситуація склалася і в інших галузях тваринництва. У 2013 р. лише 583 свинокомплексів і ферм або 25,5% від їх загальної кількості одержали кошти державної підтримки. При цьому більше половини суми коштів за рахунок бюджетних дотацій (11,0 млн грн із 21,6 млн грн) було виділено одному із двох свинокомплексів Полтавської області, який має понад 100 тис. голів свиней. Із 375 досліджуваних птахофабрик, які виробляли м'ясо птиці, лише 82 птахофабрики або 21,9% від загальної їх кількості одержали у 2013р. кошти державної підтримки. Більшу частину коштів (67,3% із загальної суми) одержали 3 птахофабрики із Дніпропетровської області і одна із Вінницької області, які мали поголів'я птиці понад 3 млн голів. Решта 78 птахофабрик одержували незначні суми. Із 201 птахофабрик, які виробляли курячі яйця, лише 54 птахофабрики або 26,9% від загальної їх кількості одержали у 2013р. державну підтримку. Більшу частину коштів із загальної суми (61,7%) одержали 3 птахофабрики – по одній із Київської (1,2 млн голів курей-несучок), Донецької (2 млн голів) і Хмельницької областей (4,9 млн голів), незважаючи на досить високий рівень рентабельності виробництва яєць в них.

У процесі дослідження виявився прямий зв'язок між сумами виручки одержаної від реалізації продукції (молока, м'яса великої рогатої худоби, м'яса свиней і яєць) і одержаними коштами державної підтримки на її виробництво як на рівні регіонів, так і на рівні підприємств України. Коефіцієнт кореляції для молока становив 0,903, для м'яса великої рогатої худоби – 0,935, для м'яса свиней – 0,968 і для яєць – 0,961. Зв'язок між вели-

чиною виручки реалізованої продукції і сумами одержаних коштів державної підтримки на її виробництво на рівні окремих підприємств слабкий або взагалі відсутній. Це свідчить про суб'єктивний характер розподілу коштів державної підтримки між підприємствами в регіонах.

Висновки

Неефективність використання коштів державного бюджету, які виділяються на підтримку АПК, зумовлена перш за все існуючим недосконалим механізмом одержання й розподілу бюджетних коштів та порушенням бюджетної дисципліни при їх використанні. Сучасний механізм виділення коштів з державного бюджету є громіздким і припускає практику змін як порядку затвердження, так і обсягів виділених коштів, що зумовлює несвоєчасне одержання коштів державної фінансової підтримки та неефективне їх використання.

Розподіл коштів державної підтримки розвитку сільського господарства повинен здійснюватися на принципах пріоритетності, послідовності та стимулювання. Тобто кошти мають бути зконцентровані на кількох найбільш важливих програмах, що забезпечить швидку віддачу і виділятися на такий термін і в таких обсягах, як це потрібно для виконання програм. При цьому виробники сільськогосподарської продукції мають знати, як довго і в яких масштабах надаватиметься фінансова підтримка за тією чи іншою програмою. Крім того, використання бюджетних коштів держави повинно стимулювати виробництво тих видів сільськогосподарської продукції, які необхідні суспільству на даному етапі.

Діюча система використання коштів державного бюджету орієнтується перш за все на великі сільськогосподарські підприємства і не забезпечує їх ефективного використання.

Література

1. Сільське господарство України за 2013 р.: Стат. збірник / За ред. Н.С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.
2. Сільське господарство України за 2012 р.: Стат. збірник / За ред. Н.С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.
3. Найбільші агрохолдинги України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agri-survey.com.ua>
4. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2009-2013 рр.: Стат. бюлетень / Відповідальний за випуск Прокопенко О.М. – К.: Державна служба статистики України, 2010-2014.
5. Звіти про виконання показників розподілу видатків Державного бюджету України за 2011-2013 рр. Офіційний сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/69625>

АННОТАЦІЯ

Ільчук Е.Н. *Оценка государственной поддержки сельскохозяйственного производства в Украине // Биоресурсы и природокористування. - 2015. - 7, № 1-2. - С. 153-158.*

Показано динамику государственной поддержки сельскохозяйственного производства, распределения расходов Государственного бюджета по отдельным программам развития отраслей и предприятий. Определены направления повышения её эффективности.

SUMMARY

O. Ilchuk. *The evaluation a state support for agricultural production in Ukraine was implemented // Biological Resources and Nature Management. -2015. - 7, № 1-2. - P. 153-158.*

Shows the evolution of the state support of agricultural production, distribution expenses of the State budget for the individual programs of development of branches and enterprises. The directions of increase of its efficiency.